

A Comparative Study of Industrial Development Strategies of Iran and China, South Korea and Turkey

Saeed zarandi

Assistant Professor, Department of Public Administration, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Fatemeh Asghari*

PhD student in public administration, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

DOI: 10.22098/CPA.2023.2259

Abstract

Context and Purpose: In recent decades, Iran's economic planners have failed to design and implement the country's industrial development strategy in order to achieve the goals of the 20-year vision in terms of industrial development. One of the essential requirements for determining effective macro strategies and policies in industrial development programs is to study other countries and learn from their experiences in advancing economic development programs. In this regard, the present study was conducted with the aim of comparing the performance and macro plans of three selected countries - China, South Korea, and Turkey - which have favorable models in industrial development management, with Iran.

Methodology: A comparative approach was used, using global indicators of industrial development including human development, ease of doing business, competitiveness, innovation, and governance index. This research was a review study with a descriptive-analytical approach and used a comparative method (quantitative variable) using information gathering tools such as documents, research, and internationally recognized databases.

Findings: The comparative findings showed that, except for the human development index, Iran's performance in the indicators of competitiveness, ease of doing business, innovation, and governance index has been fluctuating

---

** Corresponding Author: f.asghari1366@gmail.com

How to Cite: zarandi, S., Asghari, F., (2023). A Comparative Study of industrial development strategies of Iran and China, South Korea and Turkey. *Comparative Public Administration Quarterly*, 1(1), PP 1-31. doi: 10.22098/CPA.2023.2259

and decreasing, in contrast to the relatively upward trend observed in the studied countries. Therefore, it can be concluded that Iran has not achieved the expected success in the process of economic development.

Conclusion: Successful countries have been able to achieve great success by adopting an empirical, pragmatic approach in the implementation of economic reforms. Since Iran, as a developing country, is going through an economic transition period, it is very necessary to study and benefit from the experiences of successful countries.

Keywords: Industrial development strategy, business, governance, industrial competitiveness, China, South Korea, Turkey.

Extended Abstract

Introduction: Since the advent of the industrial revolution, the development of the industrial sector and its associated strategies have been the main drivers of growth and success for countries. Unfortunately, in recent decades, Iran's economic planners have failed to design and implement the country's industrial development strategy to achieve the goals of the twenty-year vision for industrial development. One of the reasons for this failure is the lack of an accurate index to measure developmental changes in different dimensions. Therefore, studying other countries and learning from their experiences in advancing industrial development programs, using the existing global indicators of industrial development, which are representative of various dimensions of the concept of development, is crucial to determine effective macro strategies and policies for industrial development programs. In this regard, a comparative study was conducted to compare the performance and macro plans of three selected countries - China, South Korea, and Turkey - which have favorable models in industrial development management, with Iran.

Methodology: The research method used in this study is a comparative approach, which was employed to investigate the industrial development strategies and programs of selected countries with different natures and structures (quantitative variable), using documents, available scientific published sources, and international statistical and scientific centers. This study is also an analytical-descriptive study. From a descriptive perspective, the current research introduces and compares the situation of the selected countries with Iran, using global indicators of industrial development, including human development, ease of doing business, competitiveness,

innovation, and governance index, based on information and statistical data extracted from centers such as the World Bank, the International Monetary Fund, and the World Economic Forum, among others. from an analytical perspective, the study examines the strategies used in these countries to be exploited in Iran's economic development programs.

Findings: The comparative findings indicate a significant difference between Iran's economic indicators and those of the selected countries of South Korea, China, and even Turkey. Iran's performance in the human development index is better than the world average and is closest to the emerging countries under investigation. However, the lack of a suitable institutional platform confirms that this growing human capital does not find the right space to flourish in the country. in the ease of doing business index, Iran's situation is poor compared to the examined and emerging economies, but it is more favorable compared to oil countries. In the competitiveness index, the trend of changes in Iran's competitiveness is highly fluctuating, contrary to the relatively upward trend observed in these countries, and the distance between Iran and the average of emerging economies and oil countries has been increasing in recent years. Iran's performance in the innovation index during the last decade has been low. Although the trend line or the average period for the innovation index in the graph has a gentle upward slope, reflecting Iran's improving performance in the field of innovation, the overall trend of the governance index has been generally downward over the past years, with a lower average compared to emerging economies and oil countries, and the gap is also increasing. This could be due to economic issues such as inflation, declining domestic political stability, and international issues, as well as people's lack of trust in the existence of citizenship rights, perception of corruption, political stability, government's ability to legislate, and lack of transparency in the functioning of governance institutions. Finally, Iran's performance in industrial competition, which shows the country's capacity in high value-added activities with superior technology, as well as its presence and durability in domestic and foreign markets, has been affected by sanctions and is below the world average score.

Conclusion: Successful countries have achieved great success by adopting an experimental, pragmatic approach in implementing economic reforms. As a developing country undergoing an economic transition period, it is essential for Iran to study and learn from the experiences of successful countries. Excessive government control over industries, lack of financial provisions for development programs, absence of privatization infrastructure, ineffective industrial development plans, legal loopholes, lack of stability in government

| فصلنامه مدیریت دولتی تطبیقی | سال اول | دوره ۱ | شماره ۱

regulations and directives, inadequate management of supply chains for raw materials and working capital for production units, non-competitive quality of domestic products, hindering market share and competition with products of other countries, and dramatic fluctuations in exchange policies are some of the most significant obstacles to industrial development in the country.

Keywords: Industrial development strategy, business, governance, industrial competitiveness, China, South Korea, Turkey.

بررسی تطبیقی استراتژی‌های توسعه صنعتی ایران و کشورهای

چین، کره جنوبی و ترکیه

سعید زرندی

استادیار، گروه مدیریت دولتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

فاطمه اصغری

دانشجوی دکتری رشته مدیریت دولتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۱۷

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۱-۳۱

چکیده

زمینه و هدف: در دهه‌های اخیر برنامه‌ریزان اقتصادی ایران، در طراحی و پیاده‌سازی استراتژی توسعه صنعتی کشور در جهت دستیابی به اهداف چشم‌انداز بیست ساله در بُعد توسعه صنعتی ناکام بوده‌اند. یکی از الزامات خاص در جهت تعیین استراتژی و سیاست‌های کلان اثربخش در برنامه‌های توسعه صنعتی مطالعه کشورها و بهره‌گیری از تجربیات آن‌ها در پیشبرد برنامه‌های توسعه صنعتی می‌باشد. در همین راستا نیز مطالعه حاضر باهدف مقایسه تطبیقی عملکرد و برنامه‌های کلان سه کشور منتخب چین، کره جنوبی و ترکیه به‌عنوان کشورهای با الگوهای مطلوب در مدیریت توسعه صنعتی با ایران صورت پذیرفت.

روش‌شناسی: رویکرد تطبیقی با استفاده از شاخص‌های جهانی توسعه صنعتی شامل؛ توسعه انسانی، سهولت انجام کسب‌وکار، رقابت‌پذیری، نوآوری و شاخص حکمرانی صورت پذیرفت. پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با استفاده از روش تطبیقی (متغیر محور- کمی) و ابزار گردآوری اطلاعات مراجعه به اسناد، پژوهش‌ها و پایگاه‌های داده معتبر بین‌المللی بوده است.

یافته‌ها: یافته‌های مقایسه‌ای نشان داد که به‌جز شاخص توسعه انسانی، روند تغییرات شاخص‌های رقابت‌پذیری، سهولت انجام کسب‌وکار، نوآوری و شاخص حکمرانی ایران، برخلاف روند نسبتاً صعودی کشورهای موردبررسی، نوسانی و کاهشی بوده است. در همین راستا می‌توان نتیجه گرفت که ایران در روند توسعه صنعتی کامیابی مورد انتظار را نداشته است.

نتیجه‌گیری: کشورهای موفق توانسته‌اند با اتخاذ یک رویکرد تجربه‌ای، عمل‌گرایانه در اجرای اصلاحات اقتصادی، موفقیت‌های زیادی را کسب کنند. از آنجا که ایران نیز به‌عنوان یک کشور در حال توسعه، دوران گذار اقتصادی را طی می‌کند، مطالعه و بهره‌گیری از تجربیات کشورهای موفق بسیار ضروری است.

کلیدواژه‌ها: استراتژی توسعه صنعتی، کسب‌وکار، حکمرانی، رقابت‌پذیری صنعتی، چین، کره جنوبی، ترکیه

مقدمه

توسعه، مفهومی متنوعی و از منظرهای مختلف است. اما یکی از مهم‌ترین شاخص‌ترین نماد توسعه، توسعه صنعتی است. توسعه بخش صنعت و به طبع آن استراتژی‌های توسعه صنعتی به مثابه نقشه راهی، از زمان ظهور انقلاب صنعتی، همواره محرک اصلی رشد و موفقیت کشورها بوده است. طبق گزارش موسسه مک‌کینزی^۱، سهم صنعت در رشد بهره‌وری کشورهای پیشرفته، بیش از ۴۰ درصد برآورد شده است. رشد صنعتی تا حدود زیادی تضمین‌کننده‌ی رشد اقتصادی بلندمدت و پایدار، از طریق انتقال و هدایت منابع کار و سرمایه از بخش‌های کم بهره‌ور به بخش‌های با بهره‌وری بالاتر، ایجاد ارزش افزوده، توسعه صادرات، افزایش عرضه نیروی کار ماهر و اشتغال‌زایی، ایجاد ارزش افزوده تولیدات صنعتی در تولید ناخالص داخلی کشورها، شتاب بخشیدن به سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی و... بوده است (Ozturk et al., 2021). در این بین، اگرچه راهکارهای موجود برای رشد پایدار هر یک از کشورها متناسب با بخش صنعت و موقعیت کشورها متفاوت است، اما تجربه‌ی کشورهای موفق در دستیابی به توسعه‌ی صنعتی، می‌تواند حاوی نکات آموزنده برای کشورهای با رشد کم باشد که در پیمودن این مسیر توفیقی حاصل نکرده‌اند. مطالعه تجربه‌ی کشورهای با رشد کم به تازگی توانسته‌اند در توسعه‌ی صنعتی خود، موفقیت‌هایی را کسب کنند، اولویت استراتژی‌ها و الگوهای دستیابی به توسعه صنعتی را برای کشورهای با رشد کم مشخص کنند، آشکار می‌کند. تجربه این کشورها، امکان شناسایی و آگاهی یافتن از نتایج سیاست‌های اقتصادی را مهیا کرده و چالش‌های پیش‌رو برای کشورهای با رشد کم را مشخص می‌کند. هر چند از اواخر دهه‌ی ۱۹۵۰ ایران نیز برنامه‌ریزی و تلاش برای صنعتی کردن کشور را همراه با کشورهای آسیای شرقی آغاز کرد؛ اما پس از تحولات بسیاری که در این دوره اتفاق افتاد، بیشتر کشورهای مذکور توانستند با رشد بالا توسعه صنعتی را آغاز کنند و از کشور ایران پیشی بگیرند (شریفی و همکاران، ۱۳۹۳). مطالعه‌ی سیاست‌های توسعه‌ی ایران نشان می‌دهد که توسعه‌ی بخش صنعت برای بیش از نیم‌قرن است که

¹ McKinsey

اولویت اقتصادی کشور را تشکیل می‌دهد؛ اما ایران هنوز نتوانسته است، دستاورد قابل قبولی را کسب کند (رجب پور، ۱۴۰۰).

از این رو، مطالعه‌ی این اقتصادهای جدید صنعتی، فرصتی بسیار مناسبی را برای کشورهای در حال توسعه‌ی دیگر فراهم می‌کند تا با استفاده از این تجربیات، از تکرار اشتباهات و سیاست‌های مخالف توسعه پرهیز کرده و رسیدن به توسعه‌ی اقتصادی را با زمان کمتری طی کنند (مانند الگو گرفتن ژاپن از تجربیات آلمان، کره جنوبی از تجربه ژاپن و چین از تجربه کره جنوبی). پژوهش حاضر نیز در همین راستا سعی در بررسی استراتژی‌های توسعه صنعتی و مقایسه تطبیقی اقتصادهای نوظهور با ایران بر پایه برخی از مهم‌ترین شاخص‌های جهانی توسعه صنعتی (مانند شاخص سهولت انجام کسب‌وکار، شاخص رقابت‌پذیری و...) می‌باشد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

در این قسمت نخست استراتژی توسعه صنعتی از نظر مفهومی، اهداف، و وضعیت آن در کشور بررسی خواهد شد.

مفهوم استراتژی توسعه صنعتی

استراتژی توسعه صنعتی، جهت‌گیری‌های بلندمدت دولت‌ها را در دو بعد داخلی، یعنی اثرگذاری غیرمستقیم بر تخصیص منابع بین صنایع و بعد خارجی، نحوه ارتباط صنعت کشور با اقتصاد جهانی را تعریف می‌کند که هدف نهایی آن دستیابی به رشد پایدار است (Chiaka, 2021).

عموماً استراتژی توسعه صنعتی اهدافی را دنبال می‌کند که دستیابی به آن از طریق راه‌های زیر امکان‌پذیر است؛

سیاست‌گذاران با تدوین استراتژی‌های توسعه صنعتی اهداف متفاوتی را دنبال می‌کنند. این اهداف عبارت‌اند از:

-قطع یا کم شدن وابستگی و ایجاد استقلال سیاسی؛

-رسیدن به اقتصادی مدرن و قوی؛

-صرفه‌جویی در هزینه‌های ارزی از طریق سیاست‌های جایگزینی واردات و ایجاد درآمدهای ارزی از طریق گسترش صادرات؛

-ایجاد اشتغال؛

-ایجاد تغییرات مطلوب اجتماعی؛ نهادی و سیاسی در جهت مدرنیزاسیون جامعه؛

-کسب شان و اعتبار سیاسی ناشی از توفیقات اقتصادی و حفظ امنیت ملی (Todaro and Stephen C, 2021). ایران دارای یکی از قدیمی‌ترین سنت‌های برنامه‌نویسی توسعه در میان کشورهای در حال توسعه و تازه صنعتی شده است. در حالی که اولین برنامه توسعه کشور در سال ۱۳۲۷ (۱۹۴۸ میلادی) نوشته شد، اولین برنامه توسعه ملی هند در سال ۱۹۵۱، چین در سال ۱۹۵۳، ژاپن در سال ۱۹۵۶ و کره جنوبی در سال ۱۹۶۲ تدوین شده بودند. علی‌رغم اینکه ایران ۵ سال زودتر از چین، ۱۴ سال زودتر از کره جنوبی، ۳ سال زودتر از هند و ۸ سال زودتر از ژاپن، تدوین قانون برنامه برای توسعه ملی را آغاز کرده بود، با گذشت بیش از ۴ دهه از انقلاب اسلامی، برخی از مهم‌ترین اهداف توسعه ملی (رشد صنعتی پایدار، توسعه صادرات و کاهش وابستگی بودجه کشور به نفت خام و میعانات گازی، رفاه عمومی و عدالت اجتماعی) هنوز هم محقق نشده‌اند (عطاری، ۱۳۹۵) و برنامه جامع و اثربخشی که بتوان از آن به‌عنوان استراتژی توسعه صنعتی یاد کرد، تدوین نشده است. بعضاً اسناد راهبردی (همانند سندهای راهبردی توسعه کشور که در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۲ و ۱۳۹۴) هم که در خصوص صنایع تهیه گردیده است، مشخصه‌های یک استراتژی توسعه صنعتی را ندارند (رجب پور، ۱۴۰۰).

سند منتشره	سال	نتیجه‌گیری
استراتژی توسعه صنعتی	۱۳۸۴	مبنای تهیه این سند طرح مطالعاتی استراتژی توسعه صنعتی (۱۳۸۲) بود، اما با تغییر دولت از دستور کار خارج شد.
راهبرد توسعه صنعتی کشور ۱۳۸۵-۱۴۰۴	۱۳۸۵	سند تهیه‌شده با تغییر وزیر از دستور کار خارج شد.
طرح میان‌مدت آمایش صنعتی و معدنی	۱۳۸۷	این طرح به‌عنوان طرح عملیاتی سند تهیه‌شده در سال ۱۳۸۵ تهیه شد و در عمل به تسهیلات دهی به طرح‌های ایجاد استان‌ها منتهی شد
برنامه راهبردی وزارت صنعت، معدن و تجارت	۱۳۹۲ ۱۳۹۴	انتهای دولت دهم منتشر و در دولت بعد از دستور کار خارج شد. اجراننده باقی ماند.
فهرست اولویت‌های صنعتی و معدنی	۱۳۹۴	به دلیل وجود اختلاف نظر در دولت‌ها، باگذشت دو سال از اجرای برنامه همچنان تصویب و منتشر نشده است. تاکنون

فهرست اولویت‌های صنعتی و معدنی - به دلیل وجود اختلاف نظر در دولت‌ها،

باگذشت دو سال از اجرای برنامه همچنان تصویب و منتشر نشده است. لازم به ذکر است که تکلیف بند الف ماده ۴۶ قانون برنامه ششم به‌منظور تعیین اولویت‌های صنعتی و معدنی در معاونت طرح و برنامه وزارت خانه با همکاری موسسه

مطالعات بازرگانی با رویکرد مدل‌های خط‌مشی گذاری تدوین و به‌روزرسانی شد که خط‌مشی‌های پیشنهادی پس از ابلاغ توسط وزیر صمت در سایت اندیشکده سیاست‌های صنعتی و معدنی و تجاری در دسترس عموم قرار گرفت و همچنین فهرست اولویت‌ها در هیات دولت مصوب شد ولی آنچه از شواهد برمی‌آید عزم ملی برای تمرکز بر این صنایع اولویت‌دار به وجود نیامده است. در همین راستا پژوهش حاضر نیز سعی در بررسی و مقایسه تطبیقی استراتژی‌ها توسعه صنعتی، به‌عنوان یکی از محوری‌ترین و مهم‌ترین اقدامات دولت در عرصه مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، با اقتصادهای نوظهور به جهت کمک به تعقیب اهداف توسعه‌ای و اتخاذ استراتژی صحیح برای دستیابی به توسعه صنعتی مشخص و مدون می‌باشد.

روش پژوهش

روش تحقیق پژوهش حاضر، تطبیقی می‌باشد که با استفاده از اسناد، منابع منتشره شده‌ی علمی قابل دسترس، مراکز آماری و علمی بین‌المللی، به مطالعه‌ی استراتژی‌ها و برنامه‌های توسعه صنعتی کشورهای منتخب که دارای ماهیت و ساختار متفاوت (متغیر محور- کمی) پرداخته شده است. همچنین تحقیق حاضر نیز، یک مطالعه‌ی تحلیلی-توصیفی است. در منظر توصیفی، از اطلاعات و داده‌های آماری مستخرج از مراکزمانند بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول و مجمع جهانی اقتصادی و... به معرفی و مقایسه‌ی وضعیت کشورهای منتخب با ایران پرداخته شده است. در جنبه‌ی تحلیلی پژوهش نیز استراتژی‌های مورد استفاده در این کشورها، برای بهره‌برداری در برنامه‌های توسعه‌ی اقتصادی کشور مورد بررسی قرار گرفته است.

متأسفانه یکی از کاستی‌های توسعه امروز ایران، نبود شاخص دقیق برای سنجش تحولات توسعه‌ای در ابعاد مختلف می‌باشد. به نظر می‌رسد استفاده از شاخص‌های جهانی توسعه صنعتی موجود که بیشترین بازنمایی از ابعاد مختلف مفهوم توسعه را دارند؛ می‌تواند مفید باشد. چراکه متأسفانه در ایران نهادی رسمی متولی رصد تحولات ابعاد مختلف توسعه نیست و دولتی گزارشی درباره نقش خود در تغییر شاخص‌های توسعه ارائه نمی‌کند. نماگرهای جهانی توسعه، گزارش سری زمانی داده‌های متغیرهایی است که معمولاً برای بررسی توسعه یک کشور مورد استفاده قرار می‌گیرند. این گزارش‌ها که توسط بانک جهانی تهیه شده، معتبر بوده و در گزارشات اقتصادی و توسعه‌ای مختلف به آن‌ها استناد شده، دارای داده‌ها و اطلاعات مقایسه‌ای برای ایران و سایر کشورها می‌باشد.

محققانی مانند چیاکا (۲۰۲۱)، تومسا و همکاران^۱ (۲۰۲۱) در مقایسه توسعه صنعتی کشورها به فراشاخص‌های توسعه‌ای چون؛ توسعه انسانی^۲، سهولت انجام کسب‌وکار^۳، رقابت‌پذیری^۴، نوآوری و شاخص حکمرانی^۵ و شاخص عملکرد رقابت صنعتی^۶ که توسط بانک جهانی هر ساله منتشر می‌شوند، اشاره کردند. این شاخص‌ها که در گزارشی که تحت عنوان شاخص ملی توسعه، به بررسی جایگاه ایران در شاخص جهانی توسعه در سال ۱۴۰۰ نیز توسط گروه پویش فکری توسعه ارائه شده است. مبنای پژوهش حاضر بوده و در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۲: مهم‌ترین فراشاخص‌های توسعه جهانی و وضعیت ایران (درخشان و شعبانی‌فارابی، ۱۴۰۰)

رتبه جهانی	امتیاز	تعریف	شاخص	ردیف
۷۰	۰,۷۸۳	بیشتر درباره تقویت زندگی انسانی است تا تقویت نهاد اقتصادی که افراد در آن زندگی می‌کنند. بر انسان‌ها، فرصت‌ها و انتخاب‌هایشان تأکید دارد؛ مانند امید به زندگی و..	توسعه انسانی	۱
۱۲۷	۵۸,۵	مراحل مربوط به روند کسب و کار، از شروع تا مکان یابی، دسترسی به منابع مالی، انجام امور اداری و فعالیت در یک محیط امن.	سهولت انجام کسب‌وکار	۲
۹۵	۵۲,۹۷	سنجش شرایط و عوامل تولید می‌باشد که رقابت‌پذیری را؛ ویژگی‌ها و کیفیت‌های اقتصادی و استفاده بهینه‌تر از عوامل تولید و بهره‌وری تعریف می‌کند، مانند محیط توانمندساز، مهارت‌ها، اندازه بازار، پویایی کسب‌وکار، سرمایه انسانی و..	رقابت‌پذیری	۳
۶۷	۳۰,۹	زیرساخت‌های لازم برای ایجاد انگیزه جهت نوآوری و عملکرد نوآورانه؛ مانند تحقیق و توسعه، سرمایه‌های انسانی و تحقیق	نوآوری	۴
۱۸۱	۱,۱۱۴	سنت‌ها و نهادهایی است که در جامعه اعمال اقتدار می‌کنند؛ و شامل سه دسته فرآیند؛ انتخاب دولت‌ها، کنترل دولت‌ها و تغییر دولت‌ها، توانایی دولت‌ها برای اتخاذ	شاخص حکمرانی	۵

¹ Tomşa et al

² Human development index

³ Doing business project

⁴ Competitiveness index

⁵ Governance index

⁶ Competitive Industrial Performance(CIP)

		سیاست‌های درست کنترل فساد و اعتماد شهروندان و حاکمیت به نهادهای اقتصادی و اجتماعی است.		
۵۵	۰,۰۴۶	توان تولید و صادرات کالاهای صنعتی یک اقتصاد و یا به عبارتی ظرفیت کشورها برای حضور در بازارهای داخلی و بین‌المللی است.	عملکرد رقابت صنعتی	۶

یافته‌ها

در این قسمت وضعیت ایران و کشورها منتخب در رتبه‌بندی شاخص‌های توسعه جهانی استخراج گردیده، به بررسی عملکرد کشورهای مذکور پرداخته می‌شود. کشورهای منتخب اقتصادهای نوظهور هستند که از جهات مختلف در طول چهار دهه اخیر شباهت‌هایی با ایران دارند. به‌عنوان مثال این کشورها در نتیجه اصلاحاتی در ۴۰ سال گذشته انجام داده‌اند و به توسعه رسیدند. این مقایسه با کشورهای دیگر و واكوی ابعاد پیشرفت و پسرفت آن‌ها در شاخص‌های مختلف توسعه با در نظر گرفتن عملکرد کلی این کشورها در مسیر توسعه، دربردارنده درس‌هایی برای ایران خواهد بود."

شاخص توسعه صنعتی در ایران

در گزارش بررسی جایگاه ایران در شاخص جهانی توسعه توسط گروه پویش فکری توسعه در سال ۱۴۰۰، وضعیت و رتبه ایران بر اساس شش شاخص توسعه صنعتی جهانی آورده شده است (درخشان و شعبانی‌فارابی، ۱۴۰۰).

جدول ۳: وضعیت ایران در فراشاخص‌های منتخب توسعه صنعتی

رتبه	شاخص	تعداد کشورها	رتبه در آخرین گزارش	تغییر رتبه ایران نسبت به		میانگین نرخ رشد مرکب سالانه
				۵ سال گذشته (۲۰۱۵)	۱۰ سال گذشته (۲۰۱۰)	
۱	توسعه انسانی	۱۸۹	۷۰	-۵	-۴	۱,۱
۲	سهولت کسب‌وکار	۱۹۰	۱۲۷	+۳۳	+۲۲	۱,۴
۳	رقابت‌پذیری	۱۴۱	۹۵	+۷	+۶	-۱,۳
۴	نوآوری	۱۲۹	۶۷	+۴۶	+۳۹	۱,۸
۵	حکمرانی	۲۰۲	۱۸۱	+۱۸	+۷	-۱
۶	شاخص رقابت‌پذیری صنعتی	۱۵۴	۵۵			

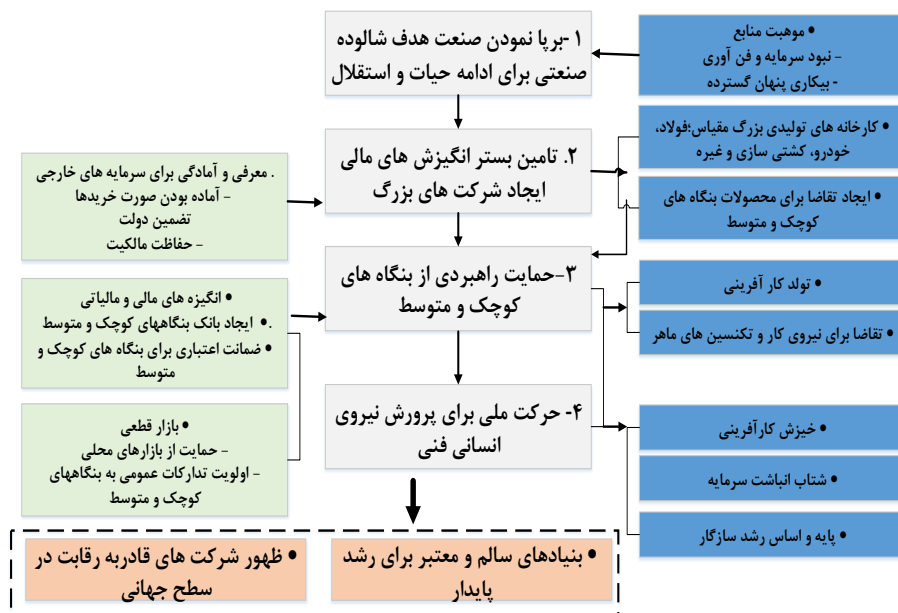
همان‌طور که در جدول فوق مشاهده می‌شود تغییرات رتبه ایران در اکثر این شاخص‌ها افزایشی بوده است که این امر نشان‌دهنده روند نامطلوب و عملکرد ضعیف ایران در شاخص‌های ذکر شده است. در این میان وضعیت شاخص‌ها در پنج سال گذشته نسبت به ۱۰ سال گذشته این شاخص‌ها بدتر شده است. به این معنا که شتاب تغییرات منفی بیشتر شده است.

کره جنوبی

کره جنوبی به لحاظ جمعیتی کوچک‌تر از ایران است و با در نظر گرفتن عوامل توسعه انسانی و رشد اقتصادی در حال حاضر با فاصله زیاد بالاتر از ایران قرار گرفته است. کره جنوبی به سبب تبدیل شدن از یک کشور فقیر پس از جنگ کره، به یک کشور توسعه‌یافته با درآمد بالا شهرت جهانی پیدا کرده است (قادری و همکاران، ۱۳۹۹). کره جنوبی است که یکی از کشورهای است که در کنار سنگاپور، تایوان و هنگ‌کنگ به چهار ببر آسیایی یا اقتصادهای تازه صنعتی شده معروف هستند و همگی از دهه ۱۹۶۰ میلادی (دهه ۱۳۴۰ خورشیدی) شروع به صنعتی شدن کردند. به طوری که در دهه ۱۹۶۰ تا اوایل دهه ۱۹۷۰ توسعه صنایع مبتنی بر نیروی کار ارزان مد نظر بوده است. در سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۵۳ کره جنوبی در میان فقیرترین کشورهای جهان قرار داشت و سرانه تولید ناخالص ملی^۱ (GNP) در سال ۱۹۶۰ از ۱۰۰ دلار کمتر بوده است، اما دولت با اجرای سیاست‌های توسعه صنعتی، نوآوری، خوشه‌سازی و منابع انسانی توانست این مؤلفه‌ی اقتصادی کشور خود را به ۲۰ هزار دلار در سال ۲۰۰۷ و بیش از ۲۷ هزار دلار تا ۲۰۲۱ افزایش دهد. برخی از فعالیت‌ها و سیاست‌ها اجرایی در طی پنج دهه به شرح زیر بوده است؛ توسعه صنایع مبتنی بر نیروی کار در دهه ۱۹۶۰ تا اوایل دهه ۱۹۷۰، توسعه صنایع فناوری پیشرفته در اواخر دهه ۱۹۷۰ تا دهه ۱۹۸۰، توسعه استارت‌آپ‌های جدید و توسعه فناوری در دهه ۱۹۹۰، تمرکز روی پنج صنعت استراتژیک شامل فولاد، پتروشیمی، خودرو، کشتی‌سازی و الکترونیک، ارتباطات و فناوری اطلاعات^۲ (ICT)، توسعه صنعتی صادرات محور، توسعه سیاست‌های نوآوری منطقه‌ای و یکپارچه‌سازی خوشه‌های صنعتی و نوآوری از دهه ۲۰۰۰ تا به اکنون (Seth, 2022). به‌طور خلاصه راهبرد و نقشه راه کره جنوبی برای شروع فرایند توسعه صنعتی را می‌توان در شکل زیر نشان داد؛

^۱ Gross national product

^۲ Information and Communications Technology

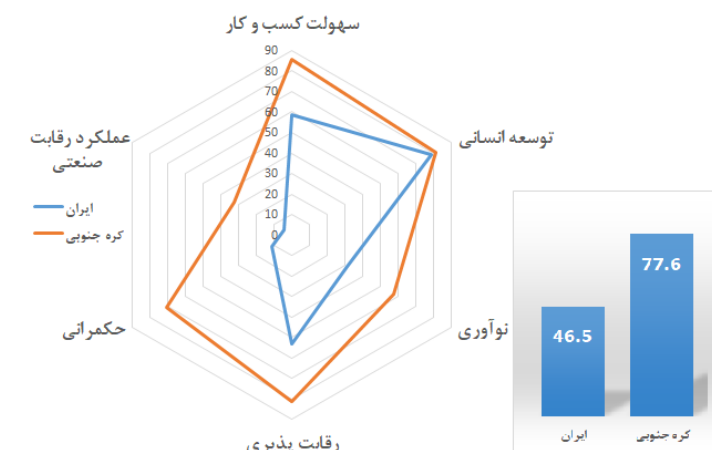

شکل ۱: نقشه راه کره جنوبی در شروع توسعه صنعتی (قادری و همکاران، ۱۳۹۹)

به‌عنوان مثال جهت تهیه منابع مالی برای توسعه صنعتی، راه انداختن صندوق سرمایه صنعتی، با ترغیب سرمایه‌گذاری خارجی، دادن تضمین دولتی برای پرداخت استقراض‌های خارجی به‌وسیله شرکت‌های خصوصی، متحول کردن صنعت بانکداری برای تخصیص کارآمد منابع مالی، سرمایه‌گذاری و حمایت از شرکت‌های تجاری، شاخص‌های توسعه صنعتی و... در دستور کار قرار داده است (قادری و همکاران، ۱۳۹۹). در این میان در بُعد کلان، در دوران شروع و هدایت توسعه صنعتی، دولت (حکمرانی)، مداخلاتی را رهبری می‌کرد؛

۱- مدیریت ایجاد ظرفیت تولیدی داخلی (بر مبنای ترکیبی از تشویق صادرات و کنترل‌های وارداتی). ۲- ایجاد زیرساخت‌ها. ۳- رشد و گسترش آموزش و فراگیر کردن مهارت‌ها. ۴- مدیریت بازارهای سرمایه‌ای به‌صورت فعال (نه منفعلانه) در جهت پشتیبانی از فرآیند صنعتی شدن (Seth, 2022).

در شکل زیر وضعیت هر یک از شاخص‌های توسعه صنعتی ایران در مقایسه با کره جنوبی نمایش داده شده است.

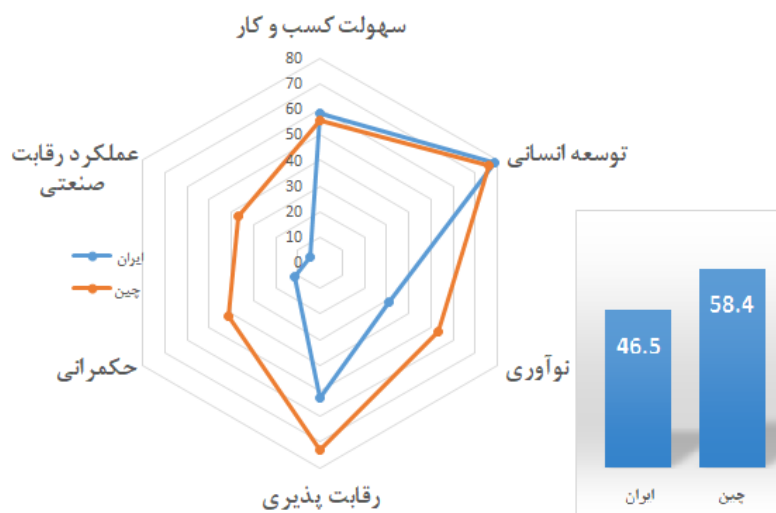
شکل ۲: وضعیت شاخص‌های توسعه صنعتی ایران و کره جنوبی

در این شاخص‌ها، کره فاصله زیادی با ایران دارد و ایران فقط از نظر توسعه انسانی فاصله‌اش با کره جنوبی را کمتر کرده است. مثلاً در بعد کلان حکمرانی وضعیت ایران نشان می‌دهد که صعود در نرخ دسترسی توسعه، منوط به بهبود حکمرانی (کنترل فساد، حاکمیت قانون، پاسخگویی، ثبات سیاسی، کیفیت مقررات و قوانین و اثربخشی دولت) است. وضعیت ایران در نوآوری و رقابت‌پذیری صنعتی با کره اصلاً قابل‌مقایسه نیست (مقایسه کنید صنعت پیشرفته خودروسازی کره با ایران و میزان صادرات و بازارهای آن). همین مطلب در مورد رقابت‌پذیری و سهولت کسب‌وکار نیز صادق است.

چین

چین به لحاظ رشد اقتصادی، موقعیت استراتژیک و شریک تجاری، اقتصادی و سیاسی ایران، یکی از کشورهای است که می‌بایست برای بهره‌گیری از تجربیات، سیاست‌ها و استراتژی‌های اقتصادی مورد مطالعه قرار گیرد. رویکرد اقتصادی جدید چین با اعمال استراتژی‌های مناسب اقتصادی، اجرای اصلاحات تدریجی اقتصادی، همچنین باز کردن بیشتر اقتصاد کشور طی چهار سال گذشته (میانه دهه ۱۹۷۰) این کشور را هر چه بیشتر در اقتصاد جهانی ادغام کرد. میزان صادرات و واردات چین افزایش یافت. آزادسازی در اقتصاد صورت گرفت و سبب ایجاد بخش خصوصی قدرتمندی در کنار بخش دولتی چین گشت. چین به واسطه‌ی اصلاحاتی که انجام داد، به مرور کشورهای بزرگی مانند آلمان را، به عنوان بزرگ‌ترین صادرکننده‌ی جهان و ژاپن را به‌عنوان دومین اقتصاد جهان، پشت سر گذاشت و در حال رقابت با بزرگ‌ترین اقتصاد جهان، یعنی آمریکا قرار دارد.

انقلاب صنعتی اول چین همان تولید محصولاتی مثل صنایع نساجی و پوشاک و تجاری شدن کشاورزی بود (مانند تجربه انگلستان). انقلاب صنعتی دوم گذار به صنایع سنگین بود. اگر در مرحله اول متناسب با مزیت نسبی حرکت می‌کردند و اجازه دادن مزیت نسبی راهنمای آن‌ها باشد، در مرحله دوم به سمت سیاست‌های صنعتی رفتند و بعضاً عدم تمرکز بر مزیت نسبی را در پیش گرفتند (شریفی و همکاران، ۱۳۹۳). امروزه چین نه فقط تولیدکننده اقلام عمده، بلکه توانایی طراحی و ساخت محصولات با فناوری بالا (ساخت هواپیما، خودرو، ریزپردازنده‌ها و...) را در سطح قابل قبولی دارد. بطوریکه که حدود ۲۸ درصد خودروهایی تولیدی جهان، ۴۰ درصد کشتی‌ها، ۸۰ درصد رایانه‌ها، ۹۰ درصد تلفن‌های همراه، ۶۰ درصد دستگاه‌های تلویزیون رنگی، ۵۰ درصد یخچال‌ها، ۸۰ درصد دستگاه‌های تهویه مطبوع، ۲۴ درصد توربین‌های برق و نیمی از فولاد جهان در چین تولید می‌شود (Magazine and Mel, 2021).

شکل ۳: وضعیت شاخص‌های توسعه صنعتی ایران و چین

در شاخص‌های توسعه مشاهده می‌شود که ایران در زمینه توسعه انسانی وضعیت نزدیکی به چین دارد، اما در رابطه با دیگر شاخص دیگر، عملکردی ضعیف‌تر از چین داشته است. بیشترین تفاوت بین ایران و چین در شاخص رقابت‌پذیری صنعتی، نوآوری و پس‌از آن در شاخص رقابت‌پذیری است. در سال ۲۰۲۱ یکی از پنج مرکز برتر نوآوری جهان در چین

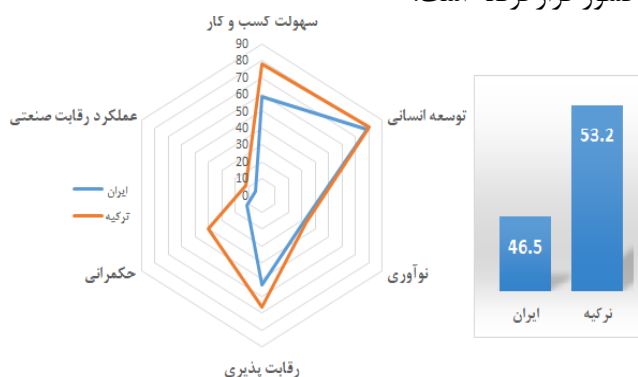
قرار گرفته است. همچنین چین در شاخص در شاخص رقابت پذیری صنعتی در سال ۲۰۲۰ در رتبه ۸ و در سال ۲۰۲۲ در رتبه ۲ در میان ۱۵۴ کشور قرار گرفته است. استراتژی‌های کنونی چین شامل ساخت چین که بر اساس آن سعی دارد تا سال ۲۰۲۵ حدود ۴۰ درصد تجهیزات و قطعات مهمی که استفاده می‌کند در داخل تولید کند که متفاوت از سیاست‌های ایران است. مسئله دوم طرح کمر بند راه است که بر ایران هم تأثیرگذار است و در آن سه هدف را دنبال می‌کند: ساخت زیرساخت را به خارج از محدوده سرزمینی ببرد، ایفا کردن نقش مؤثرتر در بازارهای بین‌المللی و پیوند زدن اقتصاد این کشور به کشورهای همسایه خود و سوم اینکه چین در حال حاضر از مرحله مونتاژکاری به صدور سرمایه رسیده و می‌خواهد سرمایه اضافی خود را در جایی خرج کند. به عبارتی چین با این سیاست‌ها به دنبال یک تقسیم‌کار مواد خام و کالای ساخته شده است که برای ایران هم به‌عنوان کشوری با صادرات مواد خام و واردات کالای ساخته شده زنگ خطر به حساب می‌آید.

ترکیه

ایران از نظر موقعیت جغرافیایی و منطقه‌ای و ویژگی‌های جمعیت شناختی و فرهنگی، شباهت‌های فراوانی به ترکیه دارد. همچنین با در نظر گرفتن عملکرد اقتصادی این دو کشور از اوایل دهه ۹۰ میلادی، نزدیکی زیادی در تولید ناخالص داخلی و تولید ناخالص داخلی سرانه این دو کشور وجود دارد (درخشان و شعبانی‌فارابی، ۱۴۰۰). آغاز اولین برنامه این کشور را می‌توان برنامه‌ای دانست که برای پنج سال در دهه ۳۰ میلادی تهیه شد. این برنامه، فهرستی از پروژه‌های دولت در زمینه زیرساخت‌ها، معدن و صنعت بود. در دهه ۵۰ میلادی در ترکیه حزب دموکرات بر سرکار آمد و برنامه‌ریزی مرکزی کنار گذاشته شد. اما در قانون اساسی سال ۱۹۶۱ برنامه‌ریزی اقتصادی-اجتماعی دوباره جزء وظایف دولت گنجانده شد. در برنامه‌های اول، دوم و سوم تأکید بر صنعت، جایگزینی واردات و تولید کالاهای واسطه‌ای بود. اما در دهه ۷۰، در برنامه چهارم برای تقویت بخش خصوصی، ارتقای صادرات (به‌جای جایگزینی واردات) و سرمایه‌گذاری در بخش‌های کاربر و با بازده سریع مورد توجه قرار گرفت. ترکیه از سال ۱۹۸۰ به دنبال سیاست ضدتورمی بود و نرخ ارز را به‌صورت شناور تنظیم کرد. برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه ترکیه نیز روی توسعه صنعتی، سیاست پولی ضدتورمی و توسعه صادرات تأکید داشتند. در برنامه ششم توسعه

ترکیه، رشد تولید هفت درصد، رشد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی ۱۱ درصد و صادرات ۱۵ درصد در نظر گرفته شد (Adrian and Osaka, 2020). ترکیه به‌طور جدی تری استراتژی صنعتی خود را در سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۱۴ میلادی (با تمرکز در جهت عضویت در اتحادیه اروپا) بر نوسازی دولت و حکمرانی خوب و صلح داخلی، افزایش توان رقابتی بین‌المللی و ایجاد فرصت‌های شغلی سرمایه‌گذاری در توسعه ظرفیت انسانی، توسعه اجتماعی عادلانه و تنظیم روابط خارجی و امنیتی در چشم‌انداز و برنامه‌های توسعه ترکیه قرار داد. در همین راستا فرآیند بازسازی صنایعی مانند نساجی، پوشاک، چرم و محصولات چرمی و تشویق جابه‌جایی فعالیت‌های کاربر این صنایع از بخش‌های غربی به مناطق کمتر توسعه‌یافته شرق ترکیه را تدوین کرد. در این استراتژی گسترش تحقیق و توسعه، سرمایه‌گذاری در تولیدات دوستدار محیط‌زیست، توسعه محصولات نوآورانه، نوسازی و بازسازی واحدها جهت صنایع منتخب و دارای مزیت نسبی پیش‌بینی شده است. علاوه بر این بر سرمایه‌گذاری در واحدهای تولیدی تأمین مواد اولیه مورد نیاز صنایع (مانند تأمین مواد اولیه صنایع نساجی و پوشاک در پتروشیمی‌ها) تأکید شده است. همچنین ترکیه در شاخص رقابت‌پذیری صنعتی در سال ۲۰۲۲ در رتبه ۲۸ در میان ۱۵۴ کشور قرار گرفته است.

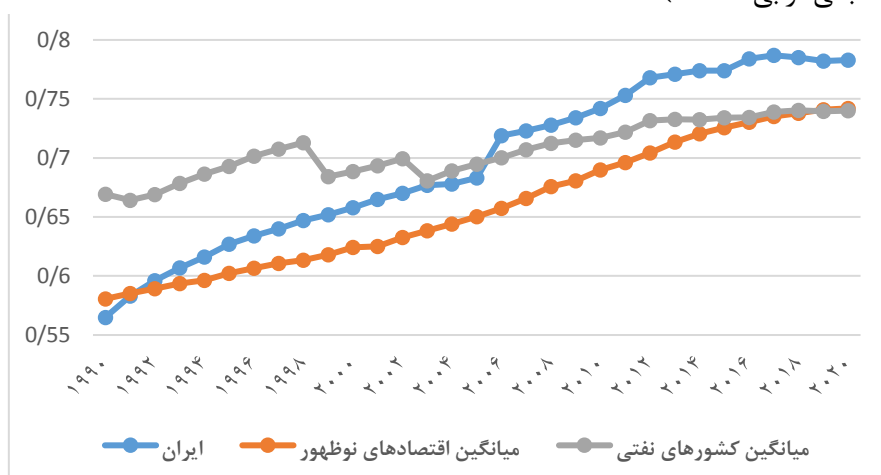

شکل ۴: وضعیت شاخص‌های توسعه صنعتی ایران و ترکیه

بحث و نتیجه‌گیری

تفاوت چشمگیری بین شاخص‌های اقتصادی بین کشور ایران و کشورهای منتخب کره جنوبی، چین و حتی ترکیه وجود دارد. به‌عنوان مثال در شرایطی شاهد بیش از دو برابر بودن تولید ناخالص داخلی کره جنوبی نسبت به ایران هستیم که فاقد درآمدهای عظیم نفتی ایران است. لذا امر مهم برداشت درست از تجارب کشورهای موفق، شامل آنچه که به عنوان درس برای ایران قابل استفاده است می‌باشد و همچنین چگونه می‌توان این تجارب را در ایران به کار برد؟ در همین راستا پژوهش حاضر بر پایه یک مطالعه مروری و روش تطبیقی، در شاخص‌های توسعه صنعتی جایگاه ایران و کشورهای منتخب در سال‌های اخیر مورد بررسی و مقایسه قرار داده است، و در نهایت با دستاویزی به یافته‌های این شاخص‌ها، تصویری ملموس‌تر از وضعیت توسعه ایران ارائه می‌کند.

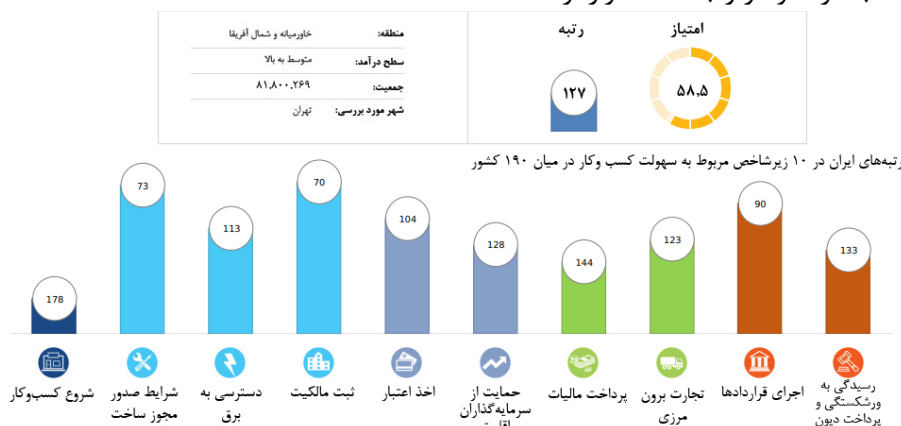
در بررسی ۵ شاخص مورد بررسی برای توسعه صنعتی می‌توان به ذکر نکات زیر پرداخت؛
۱- توسعه انسانی: تأکید شاخص توسعه انسانی بر این است که جهت ارزیابی وضعیت و تفاوت توسعه کشورها باید افراد و ظرفیت‌هایشان در نظر گرفته شود و نه صرفاً رشد اقتصادی. این تفاوت‌ها بدون تردید اولویت سیاست‌های دولت‌ها را نشان می‌دهند. در جدیدترین گزارش شاخص توسعه انسانی در سال ۲۰۲۲، ایران نمره ۰٫۷۸۳ را کسب کرده است و در رتبه ۷۰ قرار دارد، که عملکرد ایران در شاخص توسعه انسانی بهتر از میانگین جهانی است، و کمترین فاصله را با کشورهای نوظهور مورد بررسی دارد (درخشان و شعبانی فارابی، ۱۴۰۰).

شکل ۵: مقایسه روند شاخص توسعه انسانی ایران و کشورهای نوظهور و نفتی

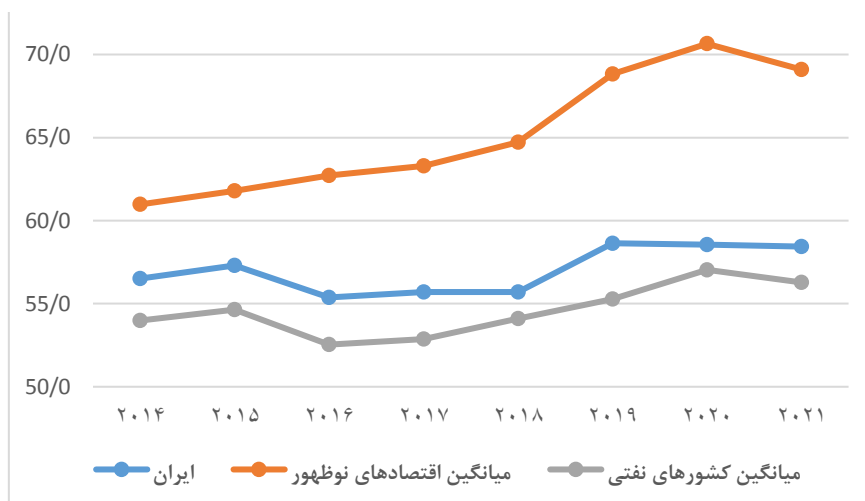
شاخص توسعه انسانی ایران، قوه بالای توسعه بر اساس بضاعت انسانی آن را منعکس می‌سازد اما در نبود بستر نهادی مناسب، این قوه نه در ایران بلکه در کشورهای دیگر به فعل تبدیل می‌شود. روند فزاینده مهاجرت، خواه در قالب فرار سرمایه، خواه در قالب فرار مغزها، این واقعیت را تأیید می‌کند که این سرمایه انسانی بالنده، فضای مناسب برای شکوفایی خود در کشور را پیدا نمی‌کند.

۲- سهولت انجام کسب و کار: این شاخص از آغاز کسب و کار، یعنی مدت زمان، هزینه و حداقل سرمایه لازم برای پایه‌گذاری یک کسب و کار کوچک را تا زیرساخت‌ها، دریافت تسهیلات و امور تجاری را شامل می‌شود (درخشان و شعبانی‌فاراابی، ۱۴۰۰). در جدیدترین گزارش شاخص سهولت انجام کسب و کار در سال ۲۰۲۰، ایران نمره ۵۸/۵ را کسب کرده و در رتبه ۱۲۷ قرار گرفته است.

شکل ۶: آخرین گزارش سهولت کسب و کار بانک جهانی در ایران (IBRD, 2020)

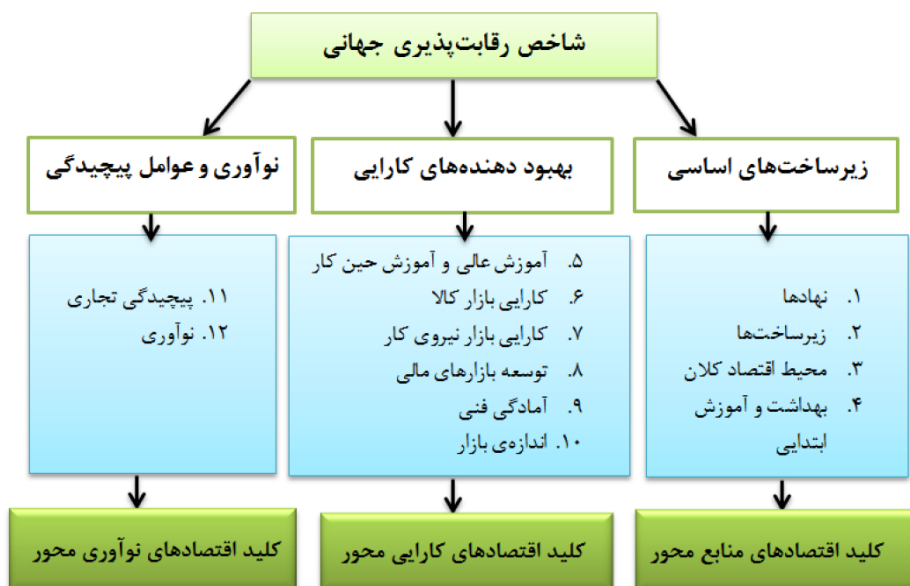
وضعیت ایران در شاخص سهولت کسب و کار نسبت به اقتصادهای مورد بررسی و نوظهور وضعیت بدی دارد، اما نسبت به کشورهای نفتی وضعیت مناسب‌تری دارد.

شکل ۷: مقایسه روند شاخص سهولت کسب و کار ایران و کشورهای نوظهور و نفتی

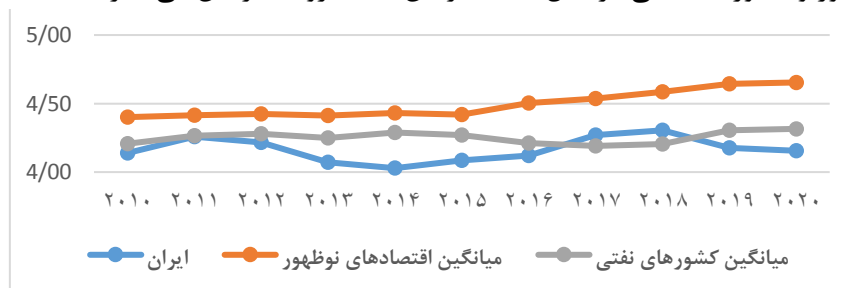
سهولت کسب و کار در ایران بیشتر از جنس زیرساخت‌های فیزیکی است و زیرساخت‌های غیر فیزیکی از قبیل تنظیم مقررات و دسترسی به اعتبار (توزیع اعتبار) نیازمند بازنگری هستند. به طور ویژه آغاز کسب و کار که بسیار مهم است، در ایران وضعیت مناسبی ندارد. در کل از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر فضای کسب و کار در ایران می‌توان به؛ دسترسی ناکافی به منابع مالی، عدم ثبات در سیاست‌های دولت، تورم، دیوان‌سالاری دولتی، عدم وجود زیرساخت‌های کافی، باورهای افراد درباره محیط کسب و کار، مهم‌ترین موانع انجام کسب و کار در اقتصاد ایران، مقررات دست و پاگیر نیروی کار، کمبود نیروی کار تحصیل کرده و دارای تخصص کافی، عدم رعایت اخلاق کار، فساد، مقررات ارز خارجی، و عدم ثبات در دولت اشاره کرد.

۳- رقابت پذیری: مجتمع جهانی اقتصاد؛ رقابت‌پذیری را که دارای معیارهای مختلفی شامل، مجموعه‌ای از نهادها، سیاست‌ها و عواملی که تعیین‌کننده‌ی سطح بهره‌وری یک کشور و در نهایت افزایش رشد اقتصادی هستند، تعریف می‌کند و به سیاست‌گذاران در تدوین راهبردهای اقتصادی خود در عصر انقلاب صنعتی چهارم کمک می‌کند (Acoustina et al., 2020). این شاخص کشورها را با توجه به وضعیت زیرشاخص‌های مختلف آن‌ها، در سه رده‌ی منابع محور، کارایی محور و نوآوری محور، طبقه‌بندی کرده است (شریفی و همکاران، ۱۳۹۳).

شکل ۸: شاخص رقابت پذیری جهانی (شریفی و همکاران، ۱۳۹۳)

بر اساس شاخص کلی رقابت‌پذیری جهانی در سال‌های اخیر، برای اقتصاد نوظهور مانند چین با کسب رتبه ۲۹ در میان کشورهای جهان در جایگاه مناسبی قرار دارد. اما ایران با تفاوتی زیاد نسبت به چین، در مرتبه‌ی ۹۵ جهانی قرار گرفته است. مقایسه ایران با میانگین اقتصادهای نوظهور نشان می‌دهد روند تغییرات رقابت‌پذیری ایران، برخلاف روند نسبتاً صعودی این کشورها، به‌شدت نوسانی است و فاصله ایران با میانگین اقتصادهای نوظهور و کشورهای نفتی در سال‌های اخیر این فاصله رو به افزایش می‌گذارد.

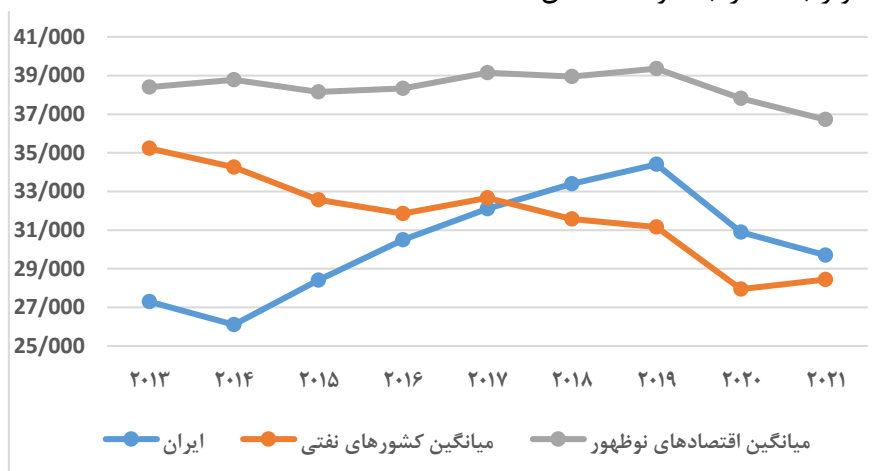
شکل ۹: مقایسه‌ای ایران در شاخص رقابت‌پذیری با اقتصادهای نوظهور و نفتی

طبق این گزارش، در سال ۲۰۱۲، چین مرحله گذار اولیه‌ی توسعه‌ی اقتصادی را طی کرده و برای افزایش رقابت‌پذیری و به دنبال آن رشد اقتصادی پایدار کشور، نیازمند تحریک و به‌کارگیری عوامل افزایش‌دهنده‌ی کارایی شده است (شریفی و همکاران، ۱۳۹۳). اما در مقابل، کشور ایران در مرحله‌ی پایین‌تر گذار توسعه‌ی اقتصادی نسبت به چین قرار دارد و برای کشور ایران محرک‌های منابع محور، هنوز به‌طور کامل حل نشده‌اند. بدین ترتیب، کشور ایران نیازمند فراهم کردن محیط مساعدتر اقتصاد کلان کشور و بهبود زیرساخت‌ها برای گذار از این مرحله، می‌باشد. در امروزه رسیدن به توسعه صنعتی هرچند کاری دشوار است، اما سیاست‌ها و راه‌کارهای رسیدن یک کشور به توسعه صنعتی مناسب، ناشناخته نیستند.

در کل ایران از نظر شاخص‌های رقابت‌پذیری، در وضعیت پیش‌انآوری قرار دارد. از دیدگاه اقتصادی، شدت کاربرد سرمایه، سرمایه‌گذاری و مخارج دولت، عوامل محرک رقابت‌پذیری هستند و دخالت دولت در هنگام رکود ناشی از کمبود تقاضا (به شرط زمان‌بندی درست) می‌تواند به بهبود رقابت‌پذیری کمک بکند. در ادبیات اقتصاد توسعه نیز رقابت‌پذیری همراه با مفاهیمی همچون تجارت آزاد و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مطرح شده است. در چارچوب نظریات اولیه توسعه صنعتی، دخالت دولت برای اطمینان از آثار انتشاری مناطق رو به رشد، برای بهبود رقابت‌پذیری توصیه می‌شود. بنابر چنین دیدگاهی، توسعه بخش‌های دارای ارزش افزوده بالا، ارتقای بهره‌وری، گشودن درهای تجارت و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، پیشران‌های اصلی رقابت‌پذیری هستند. اما در دیدگاه‌های جدیدتر توسعه، از اصلاح ساختار نهادی و بهبود محیط کسب‌وکار، به‌ویژه کاهش هزینه‌های معاملاتی به‌عنوان بسترهای مهم برای افزایش پایدار رقابت‌پذیری، بیشتر سخن به میان می‌آید. ارزیابی وضعیت رقابت‌پذیری ایران، گویای این واقعیت است که توان رقابتی بنگاه‌های داخلی برای بهره‌برداری از اندازه بازار بزرگ ایران (و البته بازار جهانی) مناسب و کافی نیست. ایران از نظر فرار مغزها و فرار سرمایه، خروجی بالایی دارد که موجب می‌شود انباشت قطب آموزش عالی و نوآوری، برای استفاده از ظرفیت داخلی و خارجی به نفع بنگاه‌های داخلی، به کار گرفته نشود. در نتیجه، ظرفیت بالای اندازه بازار ایران، توسط کشورهای دیگر، بهره‌برداری می‌شود (قادری و همکاران، ۱۳۹۹).

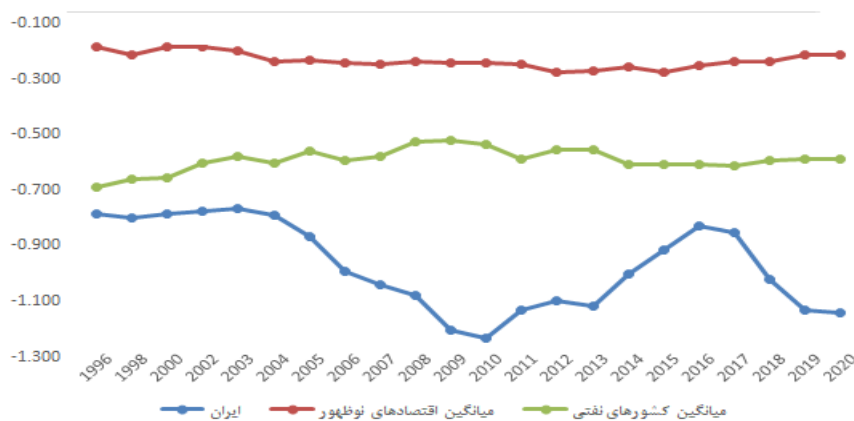
۴- نوآوری: نوآوری چنانچه باکیفیت همراه باشد منجر به رشد و توسعه صنعتی کشورها می‌شود. تعداد محصولات و خدمات جدید یا بهبودیافته، خروجی‌های دانش و فناوری،

ایجاد دارایی‌ها ناملموس، پیشرفتگی بازار، سرمایه انسانی و تحقیق و توسعه، پیشرفتگی کسب و کارها از جمله زیرمعیارهای این شاخص می‌باشد (درخشان و شعبانی‌فازابی، ۱۴۰۰). در جدیدترین گزارش شاخص نوآوری در سال ۲۰۲۰، ایران نمره ۳۰,۹ را کسب کرده است و رتبه ۶۷ را به خود اختصاص داده است.

شکل ۱۰: مقایسه‌ای ایران در شاخص جهانی نوآوری با اقتصادهای نوظهور و کشورهای نفتی
 شاخص نوآوری ایران طی دوره ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰، عملکردی کم نوسان دارد. خط روند یا میانگین دوره برای شاخص نوآوری در این نمودار، با شیبی ملایم رو به صعود است و عملکرد رو به بهبود ایران در زمینه شاخص نوآوری را منعکس می‌سازد. شاخص نوآوری ایران از ۲۷,۳ واحد در سال ۲۰۱۳ به ۳۴,۳۴ واحد در سال ۲۰۱۹ افزایش یافته و بیشترین مقدار آن نیز متعلق به سال ۲۰۱۹ است. در سال ۲۰۲۰ با توجه شیوع ویروس کرونا در کل دنیا روند نوآوری با افت چشمگیری روبرو شده است، اما این افت در ایران شدید بوده به طوری که باعث شده رتبه ایران از ۶۱ در سال ۲۰۱۹ به ۶۷ در سال ۲۰۲۰ سقوط کند.

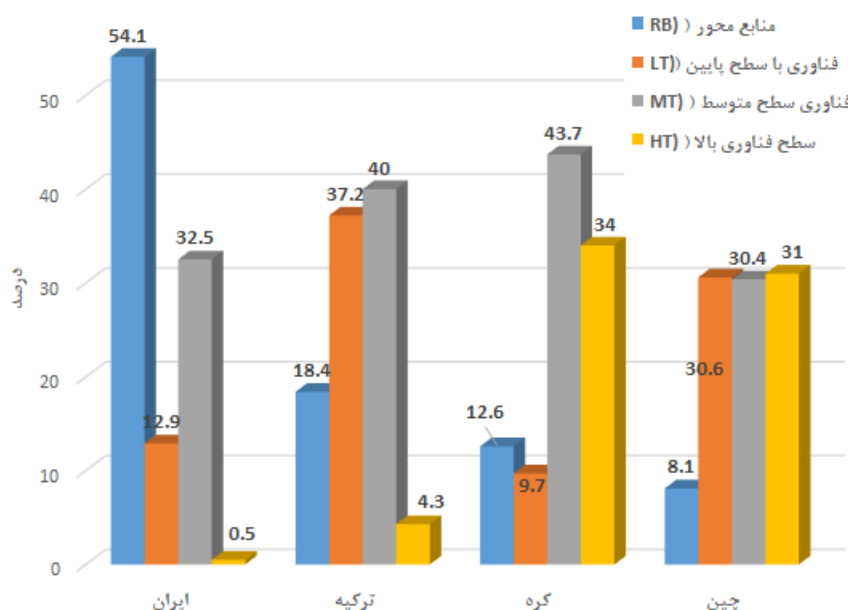
۵- شاخص حکمرانی: حکمرانی خوب بر دستاوردهای توسعه‌ای مانند رشد و امنیت اقتصادی، درآمد سرانه بالا، حاکمیت قانون و کنترل نسبی فساد و... موثر می‌باشد.

شکل ۱۱: مقایسه‌ای ایران در شاخص جهانی حکمرانی با اقتصادهای نوظهور و کشورهای نفتی در طول سال‌های گذشته روند کلی شاخص حکمرانی به‌طور کل نزولی بوده و میانگین پایین‌تر نسبت به اقتصادهای نوظهور و کشورهای نفتی داشته است، بطوریکه نمره ایران از ۰,۷۸- در سال ۱۹۹۶ به ۱,۱۴- در سال ۲۰۲۰ کاهش یافته، در میان ۲۰۲ کشور، ۱۸۱ بوده است. متأسفانه فاصله ایران با کشورهای موردبررسی زیاد است و روند این فاصله نیز در حال افزایش است که می‌تواند به دلیل مسائل اقتصادی مانند تورم، کاهش ثبات سیاسی داخلی و مسائل بین‌المللی، بی‌اعتمادی افراد به وجود حقوق شهروندی، ادراک از وجود فساد، ثبات سیاسی و توانایی دولت در قانون‌گذاری، عدم شفافیت در عملکرد نهادهای حکمرانی باشد.

۶- شاخص عملکرد رقابت صنعتی: این شاخص ظرفیت کشورها در فعالیتهای باارزش افزوده بالا و دارای فناوری برتر و همچنین حضور و ماندگاری در بازارهای داخلی و خارجی را نشان می‌دهد. بر اساس گزارش یونیدو (۲۰۲۲) وضعیت ایران با امتیاز ۰,۰۱۶ در رتبه ۵۵ و پایین‌تر از نمره جهانی ۰,۰۶۲ قرار دارد. وضعیت محصولات صنایع کارخانه‌هایی ایران، در مقایسه با چین و کره جنوبی و ترکیه در سال ۲۰۲۰ بر اساس سطح تکنولوژی در شکل زیر نشان داده شد.

شکل ۱۲: مقایسه وضعیت بخش‌های مختلف صنعت در ایران، چین و کره جنوبی و ترکیه (منبع: www.unido.org)

همان‌گونه که در این شکل فوق نمایان است، بیش از ۵۴ درصد از محصولات صنعتی کشور، منابع محور^۱ (RB) هستند. به عبارتی دیگر، بیشتر از مشتقات نفتی، منابع طبیعی خدادادی و مواد خام دارای مزیت نسبی هستند و معمولاً با فرایندهای اولیه و تحت مهارت‌های ساده تولید می‌شوند. محصولات با فناوری سطح متوسط^۲ با سهم بیش از ۳۲ درصد در جایگاه دوم قرار دارد و این سطح از فناوری بیشتر در صنایع خودروسازی و فلزی قابل مشاهده است. فناوری با سطح پایین^۳ در محصولات صنعتی کشور دارای سهم نزدیک به ۱۳ درصد است و در این نوع فناوری سطح تحقیق و توسعه پایین است و به مهارت نسبتاً ساده نیاز دارند و مصادیق عمده آن‌ها پوشاک، کفش و کالاهای مصرفی بی‌دوام هستند. دامنه نفوذ فناوری‌های پیشرفته یا با سطح فناوری بالا^۴ در محصولات صنعتی کشور پایین بوده و سهم این صنایع کمتر از یک درصد است (حدود ۰٫۹ درصد).

¹ Resource-based

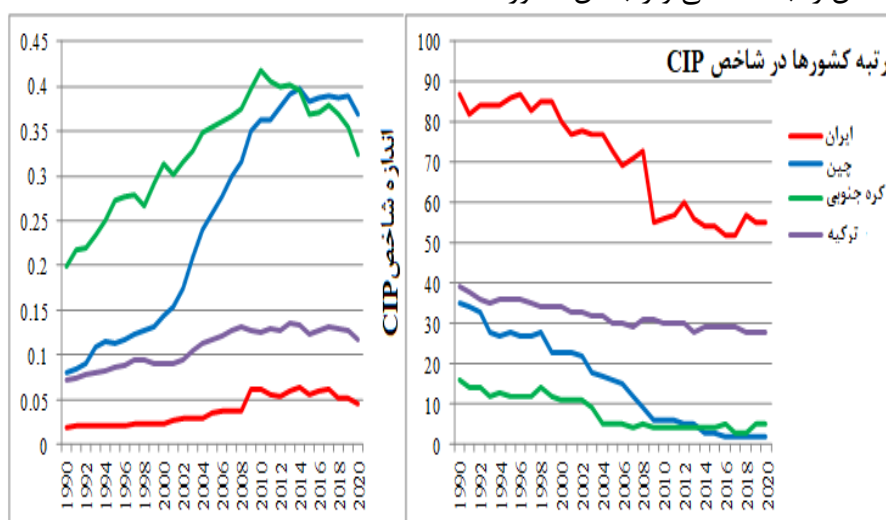
² Medium level technology (MT)

³ Low level technology (LT)

⁴ High level technology (HT)

در این نوع فناوری، هزینه تحقیق و توسعه و سرعت تغییر آن بالا بوده و از ارزش افزوده بالایی برخوردارند و به دانش و مهارت بالایی نیز نیاز دارند مانند فناوری محصولات الکترونیکی.

در شکل زیر نیز مقایسه‌ای بین ایران و سه کشور چین و کره جنوبی و ترکیه در مقدار شاخص رقابت صنعتی و رتبه آن کشورها شده است.

شکل ۱۳: اندازه و رتبه شاخص CIP بین کشورهای ایران و چین و کره جنوبی و ترکیه

(www.unido.org)

جایگاه ایران در ارزش افزوده صنعتی جهان طی دو دهه اخیر تقریباً افزایشی بود، اما دقیقاً از سال ۱۳۹۰-۱۳۹۱ با شروع تحریم‌ها و تشدید آن، نقش‌آفرینی صنعت ایران در ابعاد جهانی به شدت تنزل یافت و در سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۵ تا حدودی بهبود یافت و از افت بیشتری جلوگیری شد. بر اساس روند شاخص صنعتی سازی، شروع برنامه سوم توسعه نقطه عطف توسعه صنعتی در ایران بود که از سال ۱۳۷۹ به بعد روند صنعتی سازی یا صنعتی شدن ایران به‌رغم کاهشی شدن در سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۰۷ هم‌زمان با بحران مالی غرب و تشدید تحریم‌ها در سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۱۲ در مجموع صعودی بود.

نکته قابل‌تأمل در روند سهم صادرات صنایع با فناوری متوسط و بالا در کل صادرات صنعتی ایران این است که در شرایط تحریم به‌رغم کاهش در سهم صادرات صنعتی، صادرات با فناوری متوسط و بالا، تاحدودی افزایشی بوده و این حاکی از آن است که تحریم نمی‌تواند

مانع جدی سر راه صادرات صنعتی با سطوح فناوری بالا باشد. لذا می بایست در اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، و در راستای شعار سال ۱۴۰۲ مبنی بر مهار تورم و رشد تولید، باهدف افزایش تاب‌آوری و مقابله با فشارهای تحریمی، موضوع تقویت صنایع با سطح فناوری بالا در برنامه‌ریزی‌های آتی مورد تأکید قرار گیرد.

بنابراین به‌عنوان جمع‌بندی و پیشنهادات، با مرور تجربه کشورهای موفق در استراتژی‌های توسعه صنعتی، می‌توان موارد زیر را بیان داشت؛

- ایران نیز برای حداقل کردن هزینه‌های اجرای سیاست‌های اقتصادی و رسیدن به توسعه صنعتی، باید از بخش‌های دارای مزیت نسبی، توسعه صنعتی را آغاز کند (مانند چین در اجرای آزمایشی و تدریجی اصلاحات اقتصادی). اتخاذ یک رویکرد تجربه‌ای و عمل‌گرایانه در اجرای اصلاحات اقتصادی، موفقیت‌های زیادی را برای کشورهای موردبررسی کسب کرده است. شریفی و همکاران (۱۳۹۳) در مطالعه استراتژی توسعه صنعتی چین و پیشنهادهایی برای ایران، عنوان می‌کنند تجربه توسعه هم‌زمان همه بخش‌های اقتصادی برای کشور مناسب نیست و می‌بایست به تدریج برنامه‌های توسعه کشور، از بخش‌هایی آغاز شوند که موتور توسعه کشور هستند و برنامه‌های پیشنهادی نیز متناسب با ظرفیت اقتصادی کشور تنظیم شوند. به عبارتی برنامه‌های توسعه در کشورهایی چون ژاپن، کره جنوبی و چین، در ابتدای به ساکن به صورت جزئی، موردی و کمی بودند و پس از موفقیت این کشورها در تحقق بسیاری از اهداف توسعه کشور، به برنامه‌هایی چشم‌اندازگونه و متن‌راهنما برای اقدام سیاستی کوتاه‌مدت و میان‌مدت تبدیل شده‌اند.

- تجربه برنامه‌های توسعه در کشور نشان می‌دهد که تأمین مالی این برنامه‌ها در زمان اجرا به خوبی انجام نشده است. بخشی از منابع مالی در دسترس برای اجرای برنامه‌های توسعه نیز اغلب به گونه‌ای مناسب صرف اجرای برنامه‌ها نشده‌اند. بخشی از این اتفاق اجتناب‌ناپذیر بوده است، چراکه منابع لازم برای اجرای برنامه‌های توسعه به شدت به رشد درآمدهای دولت وابسته می‌باشند؛ درآمدهای دولت نیز به رشد اقتصادی و رشد بهای نفت متکی است. زمانی که رشد اقتصادی و بهای نفت کاهش پیدا کنند و یا تحریم‌ها باعث کاهش فروش طلای سیاه شود، درواقع منابع لازم برای اجرای برنامه‌های توسعه محقق نخواهند شد. در این شرایط بهترین راهکار برای تحقق اهداف برنامه، تأکید روشن‌تر بر اولویت‌های کشور در متن برنامه پنج‌ساله توسعه کشور است. بدین ترتیب، سیاستمداران کشور لازم است با ارزیابی و کشف نقاط قوت و ضعف برنامه‌های توسعه‌ی قبلی و به

انطباق آن‌ها با واقعیت‌های اقتصادی کشور بپردازند و اولویت‌ها در متن برنامه‌های واقع‌بینانه‌ای به دور از بلندپروازی برنامه‌های قبلی، تنظیم گردد.

- قانون‌گذاری شفاف جهت حمایت از کسب‌وکارهای خرد و بنگاه‌های خانگی و البته اجرای کارآمد این قوانین باید به اولویت دولت‌ها برای سهولت کسب‌وکار در ایران تبدیل شود.

- اندازه بازار در ایران یکی از مزیت‌های ایران در رقابت‌پذیری است که البته با ضعف بازار تولید و پویا نبودن کسب‌وکار، خیلی مثر ثمر نبوده است.

- نوآوری یک امر کاملاً نهادی است به‌گونه‌ای که نهادهای حکمرانی، کسب‌وکار، حقوق مالکیت و آموزش بیشترین نقش را در کمیّت و کیفیت نوآوری در کشور ایفا می‌کنند.

- جهت توسعه و ایجاد رقابت، لازم است فضای عمل بخش خصوصی بازتر شده و هم‌زمان با آن نیز، خصوصی سازی در اقتصاد صورت بگیرد. اما تا زمانی که فاکتورها و زیرساخت‌های خصوصی مانند آزاد سازی در کشور فراهم نباشد و موانعی چون وضعیت نامطلوب تورم و ارزش پولی ملی، بخش خصوصی تمایلی به شرکت در فرآیند تولید کشور، نشان نمی‌دهد و خصوصی سازی بیشتر به نیمه‌دولتی یا نیمه خصوصی تمایل پیدا می‌کند (شریف‌زادگان و نورایی، ۱۳۹۴).

- سیطره بیش از حد دولت بر صنایع، نبود برنامه‌های اثربخش توسعه صنعتی، خلأهای قانونی و عدم ثبات در مقررات و بخشنامه‌های دولتی، عدم مدیریت مناسب زنجیره‌های تأمین مواد اولیه و تأمین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی و درنهایت افزایش سرسام آور هزینه‌های مبادله به دلیل نوسان ناگهانی نرخ ارز و بی‌ثباتی در سیاست‌های نرخ ارز نیمایی و... از مهمترین موانع توسعه صنعتی کشور می‌باشند، لذا پیشنهاد می‌شود دولت با افزایش نقش نظارتی خود به جای مداخله‌گری، بهبود محیط نهادی و بخصوص ثبات بخشی و تثبیت نرخ ارز و جلب اعتماد فعالان اقتصادی را در دستور کار قرار دهد. - تفاوت اساسی بخش صنعتی ایران با کشورهای موفق صنعتی، رویکرد صادرات محور محصولات صنعتی تولیدشده‌ی این کشورها نسبت به ایران است. بنگاه‌های صنعتی این کشورها در تلاش برای صادرات محصولات خود، رقابت شدیدی را در کشور خود در جهت بهبود کیفیت محصولات خود تجربه کرده‌اند. این در حالی است که تولیدات داخلی کشور توفیق چندانی در بهبود کیفیت محصولات جهت کسب سهم بازار و رقابت با محصولات سایر کشورها نداشته‌اند.

منابع

- تودارو، مایکل پی؛ و اسمیت، استفن سی. (۱۴۰۰). *توسعه اقتصادی*. تهران: دانشگاه تهران
- درخشان، مرتضی؛ شعبانی فارابی، الهه. (۱۴۰۰). *کتاب توسعه (مقدماتی): مرور تلفیقی بر جایگاه ایران در شاخص‌های جهانی توسعه*. تهران: فرهنگ مردم
- رجب پور، حسین (۱۴۰۰)، گزارش آسیب شناسی استراتژی توسعه صنعتی در ایران؛ تحلیل و ارزیابی اسناد استراتژی توسعه صنعتی، دفتر مطالعات اقتصادی معاونت پژوهش‌های اقتصادی مجلس شورای اسلامی، شماره ۱۷۸۶۰
- شریف‌زادگان، محمد حسین؛ نورایی، همایون (۱۳۹۴)، بررسی تحولات صنعت و توسعه صنعتی در ایران به‌منظور آسیب‌شناسی توسعه صنعتی ایران. *پژوهش‌نامه تاریخ اجتماعی و اقتصادی*، ۴(۱) صص ۳۷-۶
- شریفی، جلال؛ کردیچه، حمید؛ مهرگان، نادر (۱۳۹۳)، *مطالعه استراتژی توسعه صنعتی چین و پیشنهادهایی برای ایران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه بوعلی سینا
- عطار، سعید (۱۳۹۵)، گزارش بایسته‌های برنامه‌ریزی توسعه با توجه به تجربه کشورهای ژاپن، کره جنوبی، چین و هند (بررسی موردی ماده (۱۵۰) قانون برنامه پنجم توسعه)، دفتر مطالعات اقتصادی مجلس شورای اسلامی، شماره ۱۵۳۲۷
- قادری، رضا؛ محسنی تبریزی، علیرضا؛ پوریانی، محمدحسین (۱۳۹۹)، *مطالعه تطبیقی برنامه‌های توسعه ایران و کره جنوبی در چهار دهه گذشته با تاکید بر توسعه اقتصادی-سیاسی*. *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ۱۲(۴) صص ۸۹-۱۰۷
- گزارش تحلیل عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی در اقتصاد ایران (۱۳۹۸)، معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره ۱۶۹۴۰
- AGUSTINA, Y., WINARNO, A., PRATIKTO, H., NARMADITYA, B. S., & FILIANI, F. (2020). A creative economy development strategy: the case of Trenggalek creative network for Trenggalek Regency,

Indonesia. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(12), 1111-1122. <https://doi.org/10.13106/jafeb.2020.vol7.no12.1111>

- Chaika, N. (2021). Formation of Development Strategy for Industrial Enterprise. *Quality-Access to Success*, 22(180).
- Erdin, C., & Ozkaya, G. (2020). Contribution of small and medium enterprises to economic development and quality of life in Turkey. *Heliyon*, 6(2), e03215 <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e03215>.
- Magazzino, C., & Mele, M. (2021). On the relationship between transportation infrastructure and economic development in China. *Research in Transportation Economics*, 88, 100947. <https://doi.org/10.1016/j.retrec.2020.100947>
- Ozturk, I., Majeed, M. T., & Khan, S. (2021). Decoupling and decomposition analysis of environmental impact from economic growth: a comparative analysis of Pakistan, India, and China. *Environmental and Ecological Statistics*, 1-28.
- Seth, M. J. (2022). Financial Liberalization and Economic Development in Korea: 1980–2020 By Yung Chul Park, Joon-Kyung Kim, and Hail Park. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2021. xix, 315 pp. ISBN: 9780674251281 (cloth). *The Journal of Asian Studies*, 81(3), 602-603.
- Tomşa, C., Trofim, D., & Harcenco, D. (2021). The impact of FDI on economic development: a comparative study of Moldova, Romania and Ukraine. In *Simpozion științific al tinerilor cercetători* (pp. 54-57).
- Michael, P. T., & Stephen, C. S. (2021). *Economic development*. Tehran: University of Tehran. [In Persian].
- Derakhshan, M., & Shabani, F. (2021). *Development book (introductory): a consolidated overview of Iran's position in global development indicators*. Tehran: People's Culture. [In Persian].
- Rajabpour, H. (2021). *Report on the pathology of industrial development strategy in Iran; Analysis and evaluation of industrial development strategy documents*, economic studies office of the Deputy Economic Research Council of the Islamic Council, No. 17860. [In Persian].
- Sharifzadegan, M. H., & Norayi, H. (2015). Analysis of Industrial Evolution and Development in Iran: Pathology of Industrial Development in Iran. *Pažuheš-Nâme-ye Târix-e Ejtemâ'i va Eqtesâdi (Socio Economic History Studies)*, 4(1), 37-60. [In Persian].
- Sharifi, J., Kordbache, H., & Mehrgan, N. (2014). *Study of China's industrial development strategy and suggestions for Iran*. Master's thesis of Bu Ali Sina University. [In Persian].
- Ghaderi, R., Mohseni Tabrizi, A., & Pouriani, M. H. (2020). A Comparative Study of Iran's and South Korea's Development Programs over the Past

| فصلنامه مدیریت دولتی تطبیقی | سال اول | دوره ۱ | شماره ۱

Four Decades Emphasizing Economic-political Development. *Journal of Iranian Social Development Studies*, 12(48), 89-107. [In Persian].
Industrial Competitiveness Performance in Iran's Economy . (2018).
Research Center of the Islamic Council, No. 16940. [In Persian].